

ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไขกระบวนการพัฒนา เกษตรชุมชนเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา

LOCAL WISDOM UNDER THE CONDITION OF COMMUNITY AGRICULTURAL
DEVELOPMENT PROCESS IN SONGKHLA LAKE BASIN

ภัทรพงษ์ เกริกสกุล¹, ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร² และธนาพันธ์ นัยพินิจ³
Patarapong Kroeksakul¹, Thongphon Promsaka Na Sakolnakorn²
and Thanaphan Naipinit³

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการพัฒนาเกษตรในชุมชนเขตลุ่มทะเลสาบสงขลาภายใต้แนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด วิธีการผลิตของปราชญ์ชาวบ้าน สาขาเกษตรกรรมในลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่เกิดขึ้นจากการสำรวจในพื้นที่ โดยจากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 23 ท่าน ใช้แนวทางการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เป็นเครื่องมือหลักในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านทำการเพาะปลูกพืช โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) พืชอาหาร 2) พืชเศรษฐกิจรายได้หลัก และ 3) พืชที่เป็นเงินออมและอนุรักษ์ธรรมชาติ วิธีการผลิตหลักของปราชญ์ชาวบ้านเป็นการใช้ฐานแนวคิดการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยทำการปลูกพืชแบบพึ่งพิงกัน นอกจากนี้การปลูกพืชของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านจะปลูกพืชที่ใช้เป็นอาหารหลักภายในครัวเรือนเป็นสิ่งแรก โดยอาศัยแรงงานภายในครอบครัว ทั้งนี้การปรับตัวของปราชญ์ชาวบ้านมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นหลัก ทั้งนี้เงื่อนไข ข้อจำกัดของการขยายฐานแนวคิดสู่วิถีปฏิบัติของคนในชุมชนประกอบด้วย 3 ปัจจัยคือ ด้านพื้นที่ ลักษณะชุมชน และวิถีเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: ลุ่มทะเลสาบสงขลา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน การเกษตร

¹ อาจารย์ประจำคณะวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, Lecturer at Faculty of Environmental Culture and Ecotourism, Srinakharinwirot University, E-mail: kekosakul@hotmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, Assistant Professor at Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University, Songkhla, E-mail: thongphon.p@psu.ac.th

³ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย วิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย จังหวัดขอนแก่น, Lecturer at Graduate School of College of Asian Scholars, Khon Kaen, E-mail: chokanan_kk@hotmail.com

Abstract

The Process of Community Agricultural Development in the Songkhla Lake Basin Under the Local Wisdom Concept was studied with objective of investigating the perceptions and production methods of personal indigenous knowledge regarding agriculture around the Songkhla Lake Basin. A qualitative methodology was used to conduct a phenomenal study, using a survey of the Songkhla Lake Basin's boundaries and semi-structured, in-depth interviews of 23 key informants. The study found that the aims of agricultural production were for 1) food, 2) cash cropping for main income, 3) money saving and natural protection. The core concept of agricultural production was self-sufficiency crop production and practicing companion crop production. Producing food crops for household consumption is the first priority which dictation kinds of crop to be planted using household labor. Personal indigenous knowledge included adaptation and direct learning from experience. There was three limitations for distributing knowledge throughout the community: topography, the Southern community characteristics and economics.

Keyword: Songkhla Lake Basin, Local Wisdom, Personal indigenous knowledge, Agriculture

บทนำ

กระบวนการพัฒนาการด้านการเกษตรของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงในลักษณะโครงสร้างระดับประเทศเรื่อยมา จนกระทั่งช่วงเริ่มต้นของการสร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐบาลได้ติดต่อขอให้ธนาคารโลกส่งคณะผู้แทนเข้ามาสำรวจภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2500-2501 และได้ทำรายงานชื่อ A Public Development Program for Thailand โดยมีเนื้อหาทางด้านการเกษตร คือ 1) ให้เพิ่มปริมาณการผลิตข้าวให้มากขึ้น ด้วยวิธีการผลิตสมัยใหม่โดยเฉพาะในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 2) ให้เร่งดำเนินการพัฒนาการเกษตรในภาคใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกยางซึ่งสามารถจะเพิ่มได้อีกหลายเท่าตัว 3) ปรับเปลี่ยนระบบการปลูกพืชของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 4) ส่งเสริมให้การเกษตรมีกิจกรรมหลายๆ อย่าง (โสภณ ทองปาน, 2532) อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงเดียวกันกับกระแสการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตการเกษตรเข้าสู่ยุคการเกษตรรูปแบบใหม่

หรือที่เรียกกันว่า ยุคปฏิวัติเขียว (Green revolution) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตแตกต่างจากเดิมไปแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องจักรกล เครื่องทุนแรง ปุ๋ยเคมี รวมถึงสารเคมีเพื่อกำจัดและควบคุมศัตรูพืช เป็นต้น ตลอดจนการปรับเปลี่ยนจากพื้นที่ที่มีความหลากหลายของสายพันธุ์พืชอาหารก็เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเศรษฐกิจพืชเชิงเดี่ยว

หากพิจารณาถึงการค้าขายสินค้าการเกษตรกับต่างประเทศ พบว่า ประเทศไทยมีการติดต่อกันมาเป็นเวลานาน (เกริกฤทธิ์ ไทยคุณธนาภพ, 2555) ซึ่งเป็นการค้าทางเรือเป็นหลัก โดยพงษ์ศรี เลขาวัฒนะ (2547) อธิบายว่า จุดจอดเรือและเริ่มต้นซื้อขายสินค้ากับอาณาจักรสยาม คือ พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยฝั่งอ่าวไทย โดยสินค้าส่วนใหญ่เป็นการเติมน้ำ และเสบียงอาหารในการเดินเรือก่อนเข้าภาคกลางของประเทศ โดยข้อมูลเหล่านี้สามารถสะท้อนถึงวิถีของคนในภาคใต้ว่ามีทรัพยากรสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตทางการเกษตรที่ใช้เป็นอาหารเพื่อบริโภค

จากรายงานของ Carle C. Zimmerman ที่ได้สำรวจสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2473-2474 อธิบายว่า รายได้จากการเกษตรของประชากรภาคใต้มีระดับต่ำเมื่อเทียบกับภาคกลางและภาคเหนือ แต่มีรายได้จากการขายสัตว์เลี้ยงมากกว่าภาคอื่นๆ ในประเทศ (Greene, 1999) ซึ่งสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรมีรายได้ต่ำเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่นสาเหตุหนึ่งคือ พื้นที่ของเกษตรกรนั้นมีน้อย จึงจำเป็นต้องผลิตอาหารเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักก่อน ที่เหลือค่อยนำออกมาจำหน่าย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้คือ วัตถุประสงค์หลักของเกษตรกรในภาคใต้ซึ่งสัมพันธ์กันกับภาคอื่นๆ ของประเทศ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2545)

จากองค์ความรู้ที่สั่งสมกันมาจากอดีตโดยผ่านกระบวนการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งได้รับการส่งเสริมหลายทางและสิ่งเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นการสะสมความรู้ของเกษตรกร โดยความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่แท้จริง (Real knowledge) ผ่านกระบวนการลองถูกลองผิดมาจนกลายเป็น “ภูมิปัญญา” หรือ wisdom โดยภูมิปัญญาเหล่านี้ได้กลายเป็นภูมิปัญญาที่จำเพาะเจาะจงในพื้นที่ ภูมิศาสตร์ และเนื้อหาเฉพาะด้านอีกด้วย และความรู้เหล่านี้ล้วนเป็นพลวัต (Dynamic) ทั้งสิ้น (Nonaka & Takeuchi, 1995; Nonaka et al., 2001)

ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา นับว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ของภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งการพัฒนาชุมชนในลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันชุดความรู้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ถือเป็นพลังสำคัญในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตในภาคเกษตรกรรม ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรมได้มีการคิดค้นเทคนิค รูปแบบ วิธีการผลิตโดยนำเอาฐานความรู้เดิมของชุมชนโดยเฉพาะองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาถิ่น (Local Wisdoms) เข้ามาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภายใต้ฐานการผลิตแบบยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นการยอมรับภายใต้การปรับตัวในกระบวนการผลิตในรูปแบบใหม่

อย่างไรก็ดี ภายใต้การยอมรับและการปรับตัวของ

เกษตรกรเหล่านั้น การประยุกต์ (Applying) โดยใช้ชุดความรู้ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ได้ถูกนำมาใช้เป็นฐานการพัฒนาเช่นเดียวกันอีกด้วย อย่างไรก็ตามแนวคิดของการพัฒนาโดยใช้ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีหลายหน่วยงานพยายามยกระดับภูมิปัญญาเหล่านี้ซึ่งอยู่ภายในของตัวบุคคล โดยการยกย่องให้เกษตรกรต้นแบบเหล่านี้ขึ้นเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” (Local Wise people) ซึ่งกระบวนการยกย่องดังกล่าวเกิดจากการต้นตอในเรื่องการศึกษาทางเลือก อันเป็นการศึกษาที่มุ่งนำเอาองค์ความรู้อื่นๆ มาเชื่อมโยงกับองค์ความรู้เดิมของชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งนี้เชื่อว่าจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการปฏิบัติการบนฐานของการมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน (ชัชวาล ทองดีเลิศ, 2543; มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547)

ทั้งนี้ปราชญ์ชาวบ้าน คือ ผู้ใช้ข้อมูลที่มีการสั่งสมต่อๆ กันมา ในการดำเนินชีวิต (Neufeldt & Guralnik, 1998) โดยความรู้เหล่านี้เป็นพื้นฐานความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) รวมถึงทัศนคติระหว่างสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม (สุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2547) ซึ่งครอบคลุมถึงระบบความรู้ ระบบคิด หรือวิถีคิดของชาวบ้าน ที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมกันมา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544; รัตนะ บัวสนธ์, 2533; อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538)

อย่างไรก็ตาม จากพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของกระแสการพัฒนาของโลก ทศวรรษ มุมมอง รวมถึงวิถีชีวิตของปราชญ์เหล่านั้นก็ปรับตัวตามไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นข้อคำถามที่สำคัญของการศึกษานี้จึงมีว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขาเกษตรกรรมในลุ่มทะเลสาบสงขลา มีฐานคิด และกระบวนการผลิต มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนในลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างไร” โดยการศึกษารั้ครั้งนี้จะนำไปสู่การเป็นฐานความรู้ที่สามารถนำมากำหนดเป้าหมายการพัฒนาในการส่งเสริมฐานการผลิตในด้านการเกษตรของชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีการผลิตของปราชญ์ชาวบ้าน สาขาเกษตรกรรมในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) ซึ่งเป็นการศึกษาจากปรากฏการณ์ (Phenomenal study) ที่เกิดขึ้นจากการสำรวจ (Surveying) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interviews) ในพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัด สงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานใน สำนักงานการเกษตรอำเภอในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช จำนวน 8 คน วัฒนธรรม จังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช จำนวน 3 คน และปราชญ์ชาวบ้าน สาขาด้านการเกษตรกรรมที่ได้รับ คำแนะนำจากเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอ จำนวน 12 คน รวมเป็น 23 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

แนวทางการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview) และแบบฟอร์มการสังเกต (Check list)

วิธีการศึกษา

ดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth interview) และสำรวจแปลงเกษตร (Field survey)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงบริบท ของเนื้อหา (Content analysis) และการวิเคราะห์เชิง บรรยาย (Descriptive analysis)

ผลการศึกษา

การศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนของปราชญ์ ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรมในลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นการพัฒนาอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งใช้ฐานคิดจากภูมิปัญญา ชาวบ้าน มาปรับประยุกต์ใช้ในกระบวนการผลิต แต่ด้วย

สภาพท้องที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาอันเป็น “ท้องถื่นเฉพาะ” ที่มีความแตกต่างกับที่อื่นในด้านสภาพแวดล้อม อันส่งผล และมีอิทธิพลต่อวิธีการผลิต และการสร้างองค์ความรู้ ภายใต้อิทธิพลทัศนคติ ความเชื่อ ตลอดจนวิถีการดำรงอยู่ใน แ่งการผลิตที่แตกต่างจากท้องถื่นอื่นๆ การวิจัยนี้จึงเลือก ศึกษาเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรมในพื้นที่ ลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการของ การพัฒนาชุมชนจากปราชญ์ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรม ในลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นภาพรวม

1. วัตถุประสงค์เพื่อการผลิต

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านแยก วัตถุประสงค์ของผลผลิตจากการเกษตรที่ตนเองผลิต ออกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ

1.1 กลุ่มพืชอาหาร ได้แก่ นาข้าว (ผลิตเพียง 5 ราย) ผลไม้ ผักพื้นบ้าน พืชสมุนไพร วัตถุประสงค์หลัก ของการผลิตพืชเหล่านี้ คือ ใช้ในการบริโภคภายใน ครัวเรือนเป็นหลัก เมื่อผลผลิตเหล่านี้ออกมาส่วนที่เหลือ จากการบริโภคในครัวเรือนก็จะส่งขาย เมื่อทำการศึกษา ถึงสัดส่วนการบริโภคกับผลผลิตที่เหลือออกจำหน่าย พบว่า ผลผลิตที่กลุ่มปราชญ์สามารถผลิตได้นั้นจะใช้ บริโภคเพียงร้อยละ 30 ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 70 ของ ผลผลิตนั้นสามารถนำออกมาจำหน่ายได้ เนื่องจาก ผลผลิตจำพวกผลไม้ เวลาเก็บเกี่ยวจะมีฤดูกาลเก็บเกี่ยว เช่นเดียวกันกับพืชผักอีกหลายชนิด

1.2 กลุ่มพืชที่ใช้เป็นพืชเศรษฐกิจรายได้หลัก ได้แก่ สวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน มะนาว เป็นต้น วัตถุประสงค์ของการปลูกพืชเหล่านี้ คือ เพื่อเป็นรายได้ หลักในการดำรงชีวิต

1.3 กลุ่มพืชที่ใช้เป็นเงินออมทรัพย์ และรักษา ระบบนิเวศ ได้แก่ การปลูกไม้ป่า หรือผลไม้ท้องถิ่น เป็นต้น วัตถุประสงค์ของการปลูกนั้นกลุ่มปราชญ์ จะปลูกเอาไว้เพื่อเป็นป่าไม้ และเป็นการออมทรัพย์ ทั้งนี้ ความหมายของทรัพย์มีอยู่ด้วยกัน 2 นัย คือ นัยแรก คือ ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อากาศ ดิน และอีกนัย คือ ทรัพย์สิน เนื่องจากผลผลิตเหล่านี้สามารถขายไม่เป็นต้น

และเป็นไม้พื้ไม่ได้ด้วยเช่นกัน

2. วิธีการผลิต

จากการศึกษาวิธีการผลิตตามแนววัฒนธรรมชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้ค้นพบวิธีการพึ่งตนเอง ซึ่งทำให้ปราชญ์ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรมในลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งหลายได้ “ก้าวข้าม” ความอดอยากและทุกข์ยากลงไปได้ และประสบผลสำเร็จในที่สุด โดยพบว่า มีหลักการสำคัญในกระบวนการผลิต ดังนี้

2.1 วิธีการผลิตแบบพึ่งตนเอง ซึ่งประกอบด้วย

2.1.1 ทำทุกอย่างด้วยแรงงานของตนเอง และสมาชิกครอบครัว ซึ่งทำให้ไม่มีต้นทุนในการจ้างแรงงานเกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นทุนแฝง (Implicit Cost) และเป็นต้นทุนการผลิตที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนั่นคือ การลดรายจ่ายในการจ้างแรงงาน เนื่องจากต้นทุนแรงงานเป็นต้นทุนหลักในการผลิตจากรายงานของ Heywood et al. (2005) กล่าวว่า ต้นทุนแรงงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานภายในครอบครัวเป็นผลกำไรของการผลิต และยังรวมไปถึงความสุขในการทำงานร่วมกันของสมาชิกภายในครอบครัวอีกด้วย

2.1.2 ปลูกผักพื้นบ้านที่ใช้บริโภคประจำ โดยปลูกสลับกับไม้ผลและไม่ยืนต้น และต้องปลูกทุกวัน วันละ 2-3 ต้น ในช่วงที่มีน้ำฝน โดยถ้ามีส่วนที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนก็จะนำไปจำหน่ายต่อไป แนวทางการผลิตดังกล่าวเป็นการสร้างรายได้ประจำให้กับครอบครัวของเกษตรกร และเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นตลอดปี นอกจากนี้ ผลผลิตจากการเกษตรยังมีการแจกให้กับพี่น้องของตนเอง ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “เหลือกิน แล้วค่อยขาย” ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542) โดยการปลูกลักษณะนี้จะกลายเป็นสวนป่าในอนาคต หรือกล่าวได้ว่า ระบบดังกล่าวนี้เป็นการสะสมอาหารไว้ในสวน ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของการสร้างเศรษฐกิจภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (ภัทรพงษ์ เกริกสกุล

และคณะ, 2555)

2.1.3 เลี้ยงสัตว์ที่ช่วยเหลือตัวเองในการหาอาหารได้ หรือกินอาหารที่เป็นเศษเหลือจากสวน เช่น วัช ควาย หรือแพะ เป็นต้น เกษตรกรมีการวางแผนการผลิตสัตว์ก่อนตัดสินใจในการเลี้ยงเพราะสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องดูแลตลอดเวลา สามารถปล่อยไว้ในแปลงที่ทำกินของเกษตรกรได้เอง ดังนั้นเกษตรกรจึงสามารถไปทำกิจกรรมอย่างอื่นได้ต่อไป

2.1.4 ใช้วิธีการปลูกน้อยได้มาก ปลูกมากได้น้อย ซึ่งหมายถึง ปลูกน้อยแต่เตรียมดินให้ดี ดูแลให้ทั่วถึง เมื่อรุ่นแรกอยู่ได้ จึงปลูกรุ่นที่สองต่อไป ดีกว่าปลูกจำนวนมากแต่ดูแลไม่ทั่วถึง เช่นเดียวกับแนวคิดสำหรับการจัดการของเกษตรกร (ปราชญ์ชาวบ้าน) ได้มีการวางแผนในการจัดสรรการใช้แรงงานและการผลิตของตนเองอย่างเป็นระบบ และมีความต่อเนื่อง

2.1.5 ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด ทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เหมือนที่พ่อแม่เคยทำ โดยหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ใช้การปรับปรุงดินและสภาพแวดล้อมเป็นหลัก ซึ่งการศึกษาครั้งนี้คล้ายคลึงกับภัทรพงษ์ เกริกสกุล (2553) ที่ทำการศึกษาถึงเกษตรกรอาศัยอยู่ที่ทำการเกษตรของตนเองนั้นจะไม่มีการใช้สารเคมี เนื่องจากกังวลเรื่องผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม รวมไปถึงสุขภาพของตนเองอีกด้วย ซึ่งกระบวนการผลิตดังกล่าวเป็นไปในทิศทางการผลิตอาหารปลอดภัย (Food safety)

2.1.6 ดำข้าวกินเองเพื่อเอารำมาเลี้ยงสัตว์ (มีเพียง 5 รายที่สามารถดำเนินการได้) ทำให้ประหยัดต้นทุนในการซื้ออาหารสำหรับสัตว์เลี้ยงบางชนิด เช่น ไก่หรือเป็ด เป็นต้น กระบวนการดังกล่าวนี้สามารถอธิบายได้ด้วยกันถึง 3 แนวทาง คือ 1) ด้านสุขภาพ คือ การออกแรง การใช้แรงในการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกร 2) โภชนาการ คือ การบริโภคข้าวดำเองหรือข้าวซ้อมมือเป็นแหล่งอุดมด้วยวิตามินต่างๆ และ 3) ต้นทุนการผลิตสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าอาหารโดยสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของเกษตรกร

2.1.7 ปลุกสมุนไพรเพื่อรักษาโรค และใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน พืชหมอบและโรงพยาบาลแผนปัจจุบันให้น้อยที่สุด เช่น การปลุกมะรุมเอาดอกและใบมาเป็นอาหารเพื่อช่วยในการลดคอเลสเตอรอล ปลุกตะไคร้หอมเพื่อไล่แมลง และช่วยรักษาโรคหืด ปลุกต้นแคเพื่อใช้ยอดและดอกมาปรุงอาหาร เพราะแคสามารถช่วยลดไข้ปวดศีรษะ เป็นต้น

กระบวนการทั้งหมดเป็นกระบวนการผลิตที่พึ่งตนเองแบบครบวงจร ทั้งได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการผลิตที่อาศัยธรรมชาติเป็นการลดรายจ่ายของครอบครัว การผลิตของเหล่าปราชญ์ชาวบ้านจึงตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ที่มีความสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคง และพึ่งตนเองได้ (Sakolnakorn et al., 2014)

2.2 ฐานแนวคิดภายใต้ระบบการผลิต ซึ่งประกอบด้วย

2.2.1 วิธีการผลิตภายใต้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน สำหรับมิติเชิงวัฒนธรรมชุมชนดำเนินการวิเคราะห์ภายใต้แนวคิด คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ด้านคุณค่าสังคมและเศรษฐกิจร่วมสมัย (ฉนิท เลิศชาญฤทธ์, 2554) โดยการศึกษาครั้งนี้ พบว่า เมื่อสังเคราะห์กระบวนการผลิต (processing production) ร่วมกับความรู้ (knowledge) และแนวคิดการผลิต (concept of production) ถึงกระบวนการผลิตทางด้านเกษตรกรรมจะพบว่า เป็นการผลิต หรือทำการเกษตรในรูปแบบ “การปลูกพืชแบบพึ่งพิง” โดยอาศัยการสังเกตจากประสบการณ์ และธรรมชาติที่เกื้อกูลกัน ตามแนวคิดที่ว่า ทำไมพืชในป่าอยู่รวมกันได้ ผลผลิตก็มีความหลากหลายเพราะพืชเหล่านั้นให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน ทั้งเป็นการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพิง การทำการเกษตรจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องปลูกพืชเชิงเดี่ยว และจัดระบบระยะแถวอย่างเป็นระเบียบก็ได้ แต่สามารถนำพืชหลายชนิดมาปลูกในหลุมเดียวกัน โดยเลือกชนิดที่สามารถเอื้อต่อการเจริญเติบโตสนับสนุนกัน อย่างไรก็ตาม การนำภูมิปัญญาชาวบ้าน

มาปรับประยุกต์พื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอเพียง และพออยู่พอกินนี้

2.2.2 ความสัมพันธ์ของวิถีการผลิต และการบริโภคภายในครัวเรือน การพิจารณาความสัมพันธ์ของวิถีการผลิต และการบริโภคในครัวเรือนของปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรจะพบว่า จากวัตถุประสงค์การผลิตเบื้องต้น คือ เป้าหมายของการปลูกพืชแต่ละชนิด และพืชแต่ละชนิดมีคุณสมบัติแตกต่างกันออกไปกล่าวคือ ผักพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านจะทำการปลูกไว้บริเวณขอบสวนระหว่างตัวบ้าน และสวนยางพารา ทั้งนี้ผักพื้นบ้านของปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นไม้ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ เช่น ลูกเหลียง ลูกเนียง สะตอ มะปริง (ตะลิงปริง) เป็นต้น ซึ่งพืชเหล่านั้นนอกจากจะบริโภคในบ้านเรือนได้แล้ว ก็ยังสามารถขายได้อีกด้วย นอกจากนี้บ้านปราชญ์ทุกหลังจะทำการปลูกกล้วยและผลไม้ร่วมด้วย ทั้งนี้ปราชญ์แต่ละคนจะมีแปลงผักบริโภคไว้ทุกครัวเรือน ซึ่งแปลงเล็กแปลงใหญ่จะแตกต่างกันไปตามแต่ขนาดพื้นที่ และแรงงานที่ดูแล ทั้งนี้สภาพแรงงานส่วนใหญ่ปราชญ์จะต้องมีผู้ช่วย ไม่ว่าจะเป็นสามีหรือภรรยาประจำอยู่ในบ้านหรือสวน เนื่องจากบางทีปราชญ์เหล่านี้ต้องเดินทางไปเป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานต่างๆ ที่เชิญมา หรือต้องรับแขกที่มาเยี่ยมเยียนอยู่เป็นประจำ แต่อย่างไรก็ตาม ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานั้นยังไม่หลุดจากฐานการเกษตรเนื่องจากปราชญ์ทุกคนยังดำเนินวิถีการเกษตรโดยตนเองอยู่ทุกขั้นตอน

2.2.3 แรงงานภายในครัวเรือน จากการศึกษา พบว่า แต่ละครัวเรือนจะมีสมาชิกครัวเรือน เฉลี่ย 5 คน ต่อหลังคาเรือน ทั้งนี้หากปราชญ์เป็นมุสลิมจะมีสมาชิกอยู่บ้านเรือนประมาณ 6-7 คน แต่ทั้งนี้แรงงานที่ทำการประกอบอาชีพในฟาร์ม หรือแปลงเกษตรของครัวเรือน อันได้แก่ การทำสวนยาง การกรีดยาง ดูแลสวนผลไม้ แปลงผัก ทำนา เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แต่ละครัวเรือนจะมีแรงงานภายในฟาร์มเพียง 2-3 คนเท่านั้น เนื่องจากแรงงานบางส่วนประกอบอาชีพที่อยู่นอกภาคการเกษตร และเป็นนักเรียน นักศึกษา

อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องแรงงานเป็นสิ่งที่น่ากังวลอย่างยิ่งในระบบการผลิตของเกษตรกรกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน เนื่องจากผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า มีความต้องการอยากให้ลูกหลานของตนเองสืบทอดอาชีพนี้แทบทั้งสิ้น แต่มีการตั้งเงื่อนไขว่า “ไม่อยากให้ลูกหลานมาลำบากเหมือนตนเอง” ซึ่งประเด็นดังกล่าวเป็นเนื้อหาที่ขัดแย้งกันอยู่ จากการสังเกตของนักวิจัย พบว่า เกษตรกรรุ่นลูกของปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรนั้นมีแนวโน้มที่จะสืบทอดกิจกรรมของปราชญ์อยู่เกือบทุกราย (เนื่องจากแต่ละรายจะมีลูกมากกว่า 1 คน และแต่ละรายจะมีลูกๆ มาดูแลและสืบทอดกิจกรรมแทน) แต่สิ่งที่น่ากังวล คือ รุ่นหลานของปราชญ์กลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีความต้องการประกอบอาชีพอยู่นอกภาคการเกษตรแทบทั้งสิ้น

2.2.4 การปรับตัวตามวิธีการผลิต ทั้งนี้จากการศึกษา พบว่า กลุ่มปราชญ์ ประเด็นปัญหาร่วมกัน คือ การตระหนักถึงสภาพปัญหาด้านสุขภาพ และผลกระทบจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นการผลิตในรูปแบบในปัจจุบัน ซึ่งคนกลุ่มนี้ได้ผ่านกระบวนการสะท้อนสภาพตนเอง (reflection) โดยเฉพาะในประเด็นสุขภาพ การรับรู้ข้อมูลโดยการประชาสัมพันธ์จากสื่อ หน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้คนกลุ่มนี้มีโอกาสไปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากเวทีต่างๆ ที่หน่วยงานรัฐ และองค์กรเอกชนที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล (Non-Government Organizations: NGOs) จัดขึ้นส่งผลให้เกิดกระบวนการย้อนคิด ประกอบกับมีทุนที่เป็นทรัพยากรที่ดิน และทุนความรู้ในระบบการผลิตดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นการปรับตัวในระบบการผลิตดังกล่าว จึงเป็นไปในลักษณะการย้อนกระบวนการผลิตไปในรูปแบบท้องถิ่นดั้งเดิม

แต่อย่างไรก็ตาม การปรับตัวข้างต้นนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกระตุ้นจากภายนอกซึ่งเป็นองค์กรหรือหน่วยงานต่างทำการกระตุ้นด้วยข้อมูล (data shock) ทำให้เกิดความท้าทายซึ่งจะนำไปสู่การทำการปฏิบัติโดยใช้ฐานความรู้เดิมที่มีอยู่เพื่อดำเนินการจากฐานการผลิตที่ดำเนินการผลิตอยู่แล้ว (ลักษณะการต่อยอด)

จนเกิดความพึงพอใจในรูปแบบต่างๆ จนกระทั่งมีความชำนาญ และส่งผลให้คนกลุ่มนี้มีความภาคภูมิใจ และสามารถถ่ายทอดแนวคิดสู่คนอื่นได้ โดยการปรับตัวดังกล่าวนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้เวลา และความอดทนเป็นอย่างมาก

3. ผลกระทบจากการดำเนินการของปราชญ์ต่อพัฒนาการเกษตรของคนในชุมชน

การศึกษาคครั้งนี้ พบว่า ชุมชนไม่ได้รับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรมาปฏิบัติมากนักเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวสวนยางและบางส่วนมีการทำนาบ้าง แต่ผลผลิตข้าวของเกษตรกรที่ผลิตได้นั้นเกษตรกรจะเก็บไว้บริโภคเองเนื่องจากผลผลิตมีจำนวนน้อย การจ้างแรงงานไม่ค่อยมีเนื่องจากแรงงานราคาสูง (ค่าจ้างมากกว่า 400 บาท/คน/วัน) ทำให้เกษตรกรใช้วิธีการจ้างเครื่องจักรกล นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงดำเนินวิถีชีวิตในรูปแบบชาวสวนยางพาราคือ เช่ามีดกรีดยาง สายขายน้ำยาง แล้วกิจกรรมต่างๆ ซึ่งราคาของผลผลิตยางดังกล่าวนี้ทำให้เกษตรกรมีรายได้สามารถดำรงชีพได้อย่างไม่ลำบาก ดังนั้นจึงทำให้เกษตรกรภายในชุมชนไม่จำเป็นที่จะต้องทำอะไรให้หลากหลาย และซับซ้อน เหมือนกับกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านแต่อย่างไรก็ตามยังมีเกษตรกรภายในชุมชนจำนวนหนึ่งที่ได้เข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร ซึ่งได้มีการเรียนรู้แนวคิด นอกจากนี้ยังได้มีการแลกเปลี่ยนสายพันธุ์พืชท้องถิ่น จนเกิดแนวคิดว่า ควรมีกิจกรรมการสร้างธนาคารพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์สายพันธุ์กรรมพื้นท้องถิ่นของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

4. เงื่อนไขการขยายฐานแนวคิดสู่วิถีการปฏิบัติของคนในชุมชน

ภายใต้การพิจารณาเงื่อนไขของการขยายฐานแนวคิดซึ่งอธิบายโดย Tveitdal (2003) ที่ระบุว่า การขยายฐานแนวคิดนั้นจำเป็นต้องยอมรับกับสภาพการเปลี่ยนแปลง และอยู่ภายใต้ฐานทรัพยากรที่มีอยู่ ดังนั้นการขยายฐานแนวคิดสู่วิถีการปฏิบัติของเกษตรกร

ในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และต้องเผชิญกับเงื่อนไข ปัญหาหลายด้าน จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่สำคัญ มีอยู่ 3 ประการหลักคือ

4.1 พื้นที่

ลักษณะพื้นที่เพาะปลูกของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านนั้นมีอยู่ 2 ลักษณะที่สำคัญ คือ 1) พื้นที่ราบลุ่ม เป็นบริเวณปลูกพืชสวน และมีแปลงนาผสมรวมอยู่ด้วย พื้นที่เหล่านี้เปราะบางกับการถูกน้ำท่วม ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านกลุ่มนี้ยอมรับกับสภาพการดังกล่าวได้โดยรอบ การผลิตในปี 2 ปี ได้ผลผลิต 1 ปี อีก 1 ปีน้ำท่วม เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม่น้ำจะท่วมพื้นที่แต่จะท่วมเพียง บางส่วนเท่านั้นซึ่งการที่น้ำท่วมจะเป็นประโยชน์ ทำให้ไม่ขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกในฤดูที่ฝนทิ้งช่วง และยังมีรายได้จากการเลี้ยงปลาเพิ่มเติม และ 2) พื้นที่ราบ ติดเชิงเขา ปราชญ์ชาวบ้านจะใช้พื้นที่ปลูกยางพารา ไม้ผล พืชผัก และอื่นๆ แต่พื้นที่นี้จะมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูการฝนทิ้งช่วง และกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการตัดแต่งสวน และพุ่มไม้เป็นหลัก และจะไม่มีการทำนาข้าว เนื่องจากสภาพพื้นที่ไม่มีแหล่งน้ำ ซึ่งลักษณะพื้นที่จะเป็นเงื่อนไขในการกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเพราะจะเป็นการใช้ ภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ เข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ ของตนเอง

4.2 ลักษณะของชุมชนภาคใต้

ด้วยลักษณะชุมชนบริเวณรอบทะเลสาบ สงขลา จะดำรงชีพด้วยการทำสวนเป็นหลัก จะมีการ ทำนาบ้าง แต่สภาพการทำนาของเกษตรกรจะเป็นเพียง กิจกรรมเสริมที่จำเป็นจะต้องรักษาไว้ (เนื่องจากเป็นที่นา) ดังนั้นรายได้หลักของชุมชนมาจากการทำสวน รับจ้าง ประมง การที่จะให้ชุมชนรวมตัว และเรียนรู้ร่วมกันนั้น นับเป็นเรื่องยาก เนื่องจากวิถีการดำเนินชีวิตของชาวสวน จะอยู่อย่างแยกส่วน (isolate) แต่ชุมชนจะสามารถ รวมตัวกันได้เมื่อมีประเด็นทางสังคม หรือเวลาว่าง ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีร้านค้า ซึ่งเรียกกันว่าร้านกาแฟ เป็นเสมือนที่นั่งสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายใน

ชุมชน แต่ด้วยลักษณะของชุมชนที่ต้องทำงานเช้าตรู่ จนถึงค่ำ ประกอบกับเวลาค่าคนในชุมชนจะพักผ่อน เพื่อตื่นแต่เช้าตรู่ ด้วยปัจจัยลบเหล่านี้จึงเป็นเงื่อนไข ที่สำคัญในการขยายฐานการดำเนินงานของปราชญ์ ชาวบ้านด้านการเกษตรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

4.3 ทางด้านเศรษฐกิจ

ด้วยลักษณะชุมชนทางภาคใต้ และชุมชน บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีสภาพเศรษฐกิจค่อนข้างดี และสามารถดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้หลาย ช่องทาง ดังนั้นเมื่อเกษตรกรมีรายได้ที่ดี ย่อมมีกำลังซื้อ มากขึ้น จุดนี้เองจึงกลายเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการขยาย ฐานแนวคิดในการพึ่งพาตนเอง ที่กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ได้ดำเนินการมา และใช้แนวคิดดังกล่าวในการดำรงชีวิต และดำเนินการผลิตดังกล่าวเป็นการผลิตจากเล็กไปใหญ่ รวมถึงการค่อยๆ สะสมผลิตภัณฑ์ภายในสวน หรือฟาร์ม ของปราชญ์ชาวบ้านซึ่งต้องใช้ระยะเวลานานอย่างน้อย อาจต้องใช้ระยะเวลาเกือบ 5 ปี กว่าที่จะที่ระบบจะเข้าที่ และสามารถดำเนินการเกื้อกูลกันได้ภายในฟาร์ม ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวไม่ตอบสนองต่อความต้องการของ คนส่วนใหญ่ภายในชุมชน โดยเงื่อนไขสภาพทางเศรษฐกิจ ดังกล่าวนี้นักเกษตรส่วนใหญ่มองไปที่มูลค่า (Cost) แต่ระบบทางเศรษฐกิจของกลุ่มปราชญ์นั้นจะพิจารณา ถึงคุณค่า (Value) ร่วมด้วย

สรุป

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า พื้นฐานแนวคิดของกลุ่ม ปราชญ์ชาวบ้านเป็นฐานแนวคิดการประยุกต์องค์ความรู้ ระหว่างชุดความรู้ด้านการเกษตรดั้งเดิมของกลุ่มปราชญ์ ชาวบ้านที่มีอยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และได้ดำเนินการผลิต เรื่อยมา จนกระทั่งเกิดการพัฒนาชุดความรู้เดิม ได้เป็น ชุดความรู้ใหม่ (new knowledge) โดยชุดความรู้ดังกล่าว จะได้จากการเติม (additional) จากบุคคลภายนอก หรือองค์กรของรัฐ รวมถึงจากแหล่งสื่อต่างๆ เช่น รายการ โทรทัศน์ วิทยุ แต่สิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงข้อมูล และ/หรือข่าวสาร (information) ให้กับกลุ่มปราชญ์เหล่านี้ โดยกระบวนการ

ดังกล่าวเป็นเพียงกระบวนการกระตุ้น (stimulate) เพื่อให้เกิดการคิดวิเคราะห์ (critical thinking) ภายในตัวปราชญ์ชาวบ้านก่อน และการดำเนินการเหล่านั้นเป็นเพียงปัจจัยส่งเสริม (supplement factors) ให้กลุ่มปราชญ์ได้เพิ่มทางเลือกมากขึ้น จนกระทั่งเกิดการตัดสินใจ (decision) ในการดำเนินการ (action) โดยการดำเนินการดังกล่าวเป็นรูปแบบการวิจัย (research) ภายใต้ฐานความรู้เดิม ชุดความรู้ใหม่ ความเชื่อ และความคาดหวัง (anticipate) จนเกิดเป็นรูปแบบการเกษตรที่จำเพาะเจาะจงของแต่ละบุคคล แน่นนอนว่ารูปแบบการทำการเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านจะไม่เหมือนกัน แต่ทุกคนได้ใช้ฐานแนวคิดเดียวกัน คือ “แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และพึ่งตนเอง” เป็นฐานหลักในการผลิต โดยแนวคิดดังกล่าวนี้ยังสอดคล้อง

กับวิถีแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ของการผลิตของกลุ่มปราชญ์ไม่ได้เป็นแนวคิดสุดขั้ว (extremes idea) แต่เป็นแนวคิดการสร้างสมดุลกล่าวคือ มีทั้งส่วนผลิตไว้กิน ไว้ใช้ในครัวเรือน และส่วนที่เหลือก็ขายโดยขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูกด้วย โดยกระบวนการดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน นอกจากนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชนยังเป็นการขยายฐานแนวคิดได้ซ้ำ เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นได้เป้าหมายการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุดต่างจากเป้าหมายของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้เงื่อนไขเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้ฐานของพื้นที่ ลักษณะชุมชน และระบบเศรษฐกิจอีกด้วย

บรรณานุกรม

- เกริกฤทธิ์ ไทยคุณธนภพ. (2555). *ฝรั่งกับราชอาณาจักรสยาม เรื่องเล่า มุมมอง ทศนคติ ก่อนและหลังเสียกรุง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามความรู้.
- ชัชวาล ทองดีเลิศ. (2543). *บันทึกกับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ*. เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และมูลนิธิพัฒนาการภาคเหนือ.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2545). *รายงานการวิจัยเรื่องเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กรณีศึกษาบ้านท่า*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พงษ์ศรี เลชนะวัฒน์. (2547). แปลผลงานของ Anthony Reid. (1988). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450-1680: เล่ม 2 การขยายตัวและวิกฤตการณ์*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- ภัทรพงษ์ เกริกสกุล, Neal, W. M. และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2555). วิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำบ่อจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วิทยาสารเกษตรศาสตร์ (สังคมศาสตร์)*, 33(1). 43-54.
- ภัทรพงษ์ เกริกสกุล. (2553). *ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน*. ดุษฎีนิพนธ์ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. (2547). *ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2533). บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*, 24(4), 68-74.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?*. กรุงเทพฯ: เครือซิเมนต์ไทย.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). *เนื้อแท้เจ้าคือพะวงภูมิปัญญา ถึงต่างชื่อ ต่างภาษา กลิ่น กลีบ เส้นหา ย่อมคือกัน ในทางสายวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- โสภณ ทองปาน. (2532). *รายงานการวิจัยเรื่องอนาคตการพัฒนาด้านการเกษตร*. กรุงเทพฯ: ทบวงมหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2538). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาภาคกลาง*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- Greene, W. L. S. (1999). (Foreword) writer by Zimmerman, C. C. in *Siam rural economic survey 1930-1931*. Thailand: White Lotus Co. Ltd.
- Heywood, S. J., Siebert, W. S. & Wei, X. (2005). *The implicit costs and benefit of family friendly work practices*. Germany. Discussion paper No. 1581. Forschungsintitut zu Zukunft de Arbeit Institute for the study of labor.
- Neufeldt, V. & Guralnik, D. (1998). (eds.). *Third College Edition: Webster's New World Dictionary of American English*. New York: Macmillan.
- Nonaka, I., Toyama, R. & Konno, N. (2001). Part I Knowledge, creation and leadership: 1 SECI, Ba and Leadership: a Unified model of dynamic knowledge creation. *Long Range Planning*, 33(1), 5-34.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company*. New York: Oxford University Press.
- Nonaka, I. & Teece, D. (2001). *Managing industrial knowledge: creation, transfer and utilization*. London: SAGE Publications Ltd.
- Sakolnakorn, T. P. N., Naipinit, A., Chaiphar, W. & Kroeksakul, P. (2014). Sufficiency Economy for Social and Environmental Sustainability: A Case Study of Four Villages in Rural Thailand. *Asian Social Science*, 10(2), 102-111.
- Tveitdal, S. (2003). *Urban-Rural Interrelationship: Condition for Sustainable Development*. 2nd FIG Regional Conference Marrakech, Morocco on December 2-5, 2003. Retrieved April, 7, 2013, from https://www.fig.net/pub/morocco/proceedings/PS2/PS2_1_tveitdal.pdf

Translated Thai References

- Bourson, R. (2010). The function of primary school to local knowledge transfer. *National Eduction Journal*, 24(4). 68-74. [in Thai]
- Kanchanaphan, A. (1995). *Culture and Development*. Bangkok: Pimluck. [in Thai]
- Kroeksakul, P. (2010). *Factors causing villagers moving to live on their own farmland for agriculture activities*. Thesis Degree of Doctor of Philosophy in Systems agriculture, Khon Kaen University. [in Thai]

- Kroeksakul, P., Neal, W. M. & Promsaka Na Sakolnakorn, T. (2012). Sufficiency economic livelihood: Case study in Nambor village, Nakhonsrithammarat, Thailand. *Kasetsart Journal (Social Science)*, 33(1), 43-54. [in Thai]
- Lekawathana, P. (2004). Translate from Anthony Reid (1988), *Southeast Asia in the Commercial era 1450-1680, Vol. 2 the increasing and crisis*. Chiangmai: Silkworm. [in Thai]
- Lerdchanrit, T. (2011). *Cultural Resource Management*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center. [in Thai]
- Na Talang, A. (2011). *Local wisdom in Central Region*. (2nd ed.), Bangkok: Amarin Printing and Publishing. [in Thai]
- Office of the National Economic and Social Development Board. (1999). *What is sufficiency economic?*. Bangkok: Siam Cement Group. [in Thai]
- Phonpibun, S. (2004). *Inside you are kinship of indigenous but different name, language, smell, petal, and chimes are similarly in cultural line*. Bangkok: Mental Health. [in Thai]
- Phompakping, B. (2002). *Economic of Isaan community, Five decade after Second wars, a Case in Ban Ta*. Bangkok: Thailand Research Fund. [in Thai]
- Pipatpen, M. (2004). *The workshop of Integrated local wisdom to education in school*. Bangkok: Srinakharinwirot University. [in Thai]
- Thai Royal Dictionary. (1999). *The Thai Royal Dictionary in 1999*. Bangkok: Thai Royal. [in Thai]
- Thaikuntanaphob, K. (2012). *Foreigner in Siam Kingdom, Fork taller, vision, perception, before and after disrupt a territory*. Bangkok: Siam Knowledge Press. [in Thai]
- Tongdeelerd, C. (2000). *Secret of NGOs. Origin and Development of Non Government Organization in Northern, Thailand*. Chaingmai: The committee connection Non Government Organization Northern Thailand, The Institute of Sustainable Agriculture Learning Extension and Northern Development Fund. [in Thai]
- Tongpan. S. (1989). *The future of Agriculture Development*. Bangkok: Ministry of University Affairs. [in Thai]

Dr. Patarapong Kroeksakul is a Lecture in Faculty of Environmental Culture and Ecotourism at Srinakharinwirot University, Thailand. He received his Ph.D. in Agricultural System from Khon Kaen University, Thailand. He specializes in system approaches in agriculture, human ecology and rural development.

Dr. Thongphon Promsaka Na Sakolnakorn is an Assistant Professor in Organization Development at Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University, Thailand. He received his Ph.D. in Development Science from Khon Kaen University, Thailand. He specializes in organization development, public policy, and SME management.

Dr. Thanaphan Naipinit is a lecturer at College of Asian Scholars, Khon Kaen, Thailand. He received his DBA in Business Administration from Northeastern University, Thailand. He specializes in management.